

суть?// Вісник проводу ОПУС. – 1943. – Ч. 2. – Жовтень. – С. 2. 9. Р.Г. (Роман Галібей). Рік праці “Основи” // Студентський прапор. – 1943. – Ч. 1. – С. 33. 10. Наша сила в єдності і організованості // Студентський прапор. – 1943. – Ч. 2 – 3. – С. 43. 11. Волчук Р. Спомини. – С. 105 – 108. 12. Там само. – С. 110. 13. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВОВУ), ф.3959, оп.2, спр.34, арк.8,37. 14. Там само, оп.3, спр.40, арк.9. 15. Там само, оп.2, спр.34, арк.5. 16. Там само, арк.6. 17. Там само, арк.7. 18. Волчук Р. Спомини. – С. 120 – 121. 19. ЦДАВОВУ, ф.3959, оп.3, спр.21, арк.1. 20. Волчук Р. Спомини. – С. 117. 21. Там само. – С. 141 – 142. 22. Там само. – С. 146, 149, 150. 23. Там само. – С. 153 – 154.

В.С. Виздрик

СПРОБИ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКОГО ПОРОЗУМІННЯ В КІНЦІ 20-х, 30-х рр. ХХ ст.

© Виздрик В.С., 2003

Розглянуто ініціативні спроби національно-демократичного політикуму в розв’язанні українсько-польських етнополітичних суперечностей.

It was discuss ewne’s tryes of national-democratic gorges of the West Ukraine in to development of the Ukrainion-Polish ethnic problems.

В історіографічних дослідженнях останніх років чимало уваги приділяється спробі українсько-польського порозуміння, пошуку шляхів співпраці та взаємних компромісів у вирішенні етнополітичних суперечностей І-й пол. ХХ ст. між істориками, політологами України та Польщі.

Лише після проголошення незалежної Української держави став можливим об’єктивний аналіз та цілісне висвітлення українського національного руху у першій половині ХХ ст. У новітніх публікаціях вітчизняних істориків І.Винниченка [1], І. Гаврилів [2], Л. Зашкільняка [3], Ю. Киричука [4], О. Красівського [5], М. Кугутяка [6], А. Кентія [7] та інших доведено, що кінцевою метою політики Польщі в Східній Галичині та на Волині у міжвоєнний період було перетворення краю в інтегровану частину Другої Речі Посполитої. Задля цього застосовувалася політика національної асиміляції західноукраїнського населення. Реалізація цієї політики загострила українсько-польські відносини напередодні Другої світової війни [8].

Найбільш повну характеристику досліджуваної проблематики подано в публікаціях таких авторів: М. Гетьманчука [9], М. Крикуна, Л. Зашкільняка [10] та інших. На думку дослідника, потребують більш детального розгляду такі питання:

- етнополітична стратегія польської влади щодо українського політикуму;
- військово-політичні аспекти українсько-польського протистояння;
- відношення політичних сил Західної України щодо вирішення досліджуваної проблематики.

У даній статті автор звертає увагу на поведінку різних політичних сил в контексті українсько-польського порозуміння. Дослідник аналізує спроби українських національно-демократичних сил досягти співпраці та взаємних компромісів з польською владою. Узагальнюючи дослідження попередніх авторів та використовуючи нові джерела, автор висловлює своє бачення і погляди з цієї проблематики нижче.

Для національної політики польської держави щодо українців у міжвоєнний період характерні круті зигзаги і вагання, половинчасті рішення і несправедливі, аналогічні дискримінаційні заходи. Польща, яка сама довгий час була в неволі, відродившись, відмовила українцям у їхніх правах.

Щодо підходу до вирішення українського питання в польському політичному таборі було два основні напрями, які репрезентували націонал-демократи (ендеки) і пілсудчики. Ендеки прагнули створити однонаціональну польську державу шляхом примусової асиміляції національних меншостей, для чого використовувались різні методи, не виключаючи навіть насильницькі.

Пілсудчики розуміли необхідність вирішення української проблеми, з якою пов'язували, і небезпідставно, майбутню долю польської держави. А тому, не полишаючи головної мети – колонізації українців – у національній політиці вони використовували гнучку тактику. Досить яскраво це проявилось у так званій “Волинській політиці” воєводи Г. Юзевського [11].

Отже, польсько-українські взаємини протягом усього міжвоєнного двадцятиліття були напруженими, а в окремі роки (I пол. 20-х, початок і II пол. 30-х рр.) досягли особливої гостроти. Так, у першій половині 20-х рр. польські власті проігнорували взяті на себе зобов'язання надання територіальної автономії Галичині, порушували права національних меншин, зволікали із відкриттям українського університету. У 1924 р. було схвалено антиукраїнські закони: обмеження використання української мови в урядових установах, антиукраїнське реформування системи освіти.

Політика санації після 1926 р. посилила диференціацію українського політичного життя, в якому активізувалися радикальні націоналістичні тенденції, особливо після утворення у 1929 р. ОУН. Зростає непримиренність до польської державності. З другого боку, серед поміркованих галицьких політиків утверджувалась думка про політичний компроміс з польською владою. Політики з УНДО, УСРП, УСДП, консервативних і католицьких об'єднань після успіху на виборах до сейму 1928 р. схилились до використання легальних форм боротьби за національні інтереси, не втрачаючи з поля зору стратегічної мети – незалежність Української держави. Така позиція вимагала компромісу з польською владою.

Шлях до порозуміння почали прокладати в кінці 20-х рр. польські і українські консерватори, які за висловом С. Томашівського, повинні були підготувати суспільну думку обох народів для переходу у політиці від “романтизму і ідеалізму” до “реалізації позитивізму” [12]. Події літа-осені 1930 р., відомі як “паціфікація”, а також терористичні акції з боку ОУН змусили обидві сторони приступити до переговорів. На цей час припадають дві спроби польсько-українського порозуміння, зніційовані українською стороною. Однією з них був візит митрополита А. Шептицького до Варшави з метою припинення “паціфікації”. Однак польський уряд не скористався цією нагодою для нормалізації польсько-українських відносин. Клопотання А. Шептицького не дали результатів. Митрополит греко-католицької церкви висловив незгоду проти намагання уряду звалити вину за саботаж на все українське населення і застосування щодо нього принципу колективної відповідальності. Але ці заходи були марними. “Умиротворення” було в розпалі, і польський режим хотів здобути з цього максимальну користь.

Друга спроба порозуміння була з ініціативи Української Парламентської Репрезентації (УПР). Проте переговори між представниками президії УПР та президією польського клубу “Безпартійний блок співпраці з урядом” (ББ) наштовхнулися на польські вимоги від

25 лютого 1931 р., суть яких полягала в прийнятті українцями заяви лояльності до Польщі, відкликання з Женеви скарги щодо “пацифікації”. Скарга була надіслана до Ліги Націй сімнадцятьма українськими послами та сенаторами проти дій польського уряду щодо масових погромів місцевого населення Східної Галичини. Українські пропозиції зводилися: до надання автономії трьом воєводствам Східної Галичини; матеріального відшкодування збитків за “пацифікацію”; звільнення з-під арешту політичних в’язнів. Правлячі кола Польщі не вважали за потрібне вирішувати конфлікт двох слов’янських народів як рівного з рівним, а тільки під кутом зору власного престижу. Це і послужило однією з причин невдачі даної спроби. Як ми бачимо, і на цей раз з вини польських властей, польсько-українського порозуміння не було досягнуто. Зіграв тут роль і міжнародний фактор, а саме те, що Німеччина і Радянський Союз були зацікавлені в ослабленні Речі Посполитої через польсько-українське протистояння в Галичині. Загострення ситуації у Західній Україні у зв’язку з каральними акціями польських властей мало широкий відгомін у світі.

Активну роль у протисанаційному русі відіграли ОУН та її бойовий відділ УВО. Так, керівництво організації опублікувало відозву до всього “культурного” світу, в якій порушувалося питання про правомірність володіння Польщею українськими землям [13]. А тим часом Провід українських націоналістів (ПУН) надіслав зовнішньополітичним відомствам 27-ми країн ноту та деякі матеріали, що стосуються становища місцевого населення в Західній Україні та провадженням “української” політики польським режимом “санації”, а також виступив за перегляд статусу західноукраїнських земель. Націоналістичні кола не приховували, що їхні акції підпорядковані тому, щоб, по-перше: підірвати міжнародний престиж Польщі і показати її нездатність управляти українським населенням; по-друге: впливати на політичну думку провідних держав у напрямі звернення уваги на становище в Західній Україні [14]. Автори петиції, зрозуміло, сподівалися на сприяння дипломатії великих держав, насамперед Англії та Німеччини, але їхні сподівання виявилися марними. Жоден з членів Ради Послів не бажав офіційно захищати інтереси українського населення, а без такої підтримки годі було сподіватися будь-яких задовільних наслідків. А втім, вже сама увага політичних кіл і засобів масової інформації багатьох країн до становища на західних землях України, винесення цього питання на форум Ліги Націй було певним не лише моральним, а й політичним досягненням. Вперше після березневого 1923 р. рішення Ради Послів українське питання стало предметом актуальної міжнародної політики. Намагання польського уряду вилучити справу польсько-українських відносин із зовнішньополітичної сфери і надати їй лише внутрішньодержавного характеру цього разу зазнало невдачі. Наступні роки відзначались зміцненням позиції Речі Посполитої на міжнародній арені. Укладання мирних договорів з Німеччиною та Радянським Союзом, а також відмова гарантування прав національних меншин перед Лігою Націй стали безперечним успіхом польської дипломатії. Разом з тим погіршилося становище українців, особливо в 1934 р. Для зміцнення режиму репресій, у першу чергу проти національно-визвольного руху, було створення концентраційного табору в Березі Картузькій на підставі розпорядження президента Польщі від 17 червня 1937 р. Так, в 1939 р. з 7000 всіх її в’язнів 4500 були українцями [15].

Здавалося, що після “пацифікації” і загострення суперечностей на початку 30-х років продовження українсько-польського діалогу є неможливим. Однак під впливом подій на Наддніпрянщині, а також у зв’язку з розширенням терористичної діяльності ОУН та відповідних репресивних заходів властей 29 травня 1935 р. провід УНДО в складі Василя Мудрого, Володимира Целевича, Остапа Луцького започаткував новий період у польсько-

українському діалозі, більш відомий під назвою нормалізація. Посли і сенатори від УНДО та УНО через спільну Українську Парламентарну Репрезентацію на чолі з В. Мудрим координували діяльність з польськими колами, зокрема Безпартійним блоком співпраці з урядом. На початку 1936 р. українсько-польські взаємини знову почали жваво обговорюватись у польському сеймі. Виступаючи з парламентської трибуни, В. Мудрий пояснював: “Ми почали нормалізацію, що мала кинути поміст над історичною пропастью між обома народами Польщі”. У свою чергу, прем’єр уряду М. Зиндрам-Косцяловський ствердив: “Докладу всіх зусиль, щоб нормалізація причинилася до того, щоб оперти відносини на тривкому довір’ї” [16]. З цього приводу у Львові розпочалася широка громадська дискусія. Відомий український журналіст, член УНДО Іван Кедрин-Рудницький констатував: “Приємно українцєві бути присутнім на таких польських відчитих, які не виявляють поговоркової ігнорачії в українських справах. Ще 12 років тому промовець чув у польському сеймі вибухи сміху серед польських послів, коли який-небудь український посол згадав про існування в Польщі мільйонів українців” [17].

Потрібно зазначити, що нормалізація українсько-польських стосунків призвела до певних позитивних результатів: проголошено амністію українським політичним в’язням (Степану Бандері, Ярославу Карпинцю, Миколі Лебедю смертну кару замінено довічним ув’язненням), багатьох звільнили з тюрем та концтабору Береза Картузька; деякі українські економічні установи та кооперативи отримали фінансові позички; лідер УНДО В.Мудрий був обраний (одним з п’яти) віце-маршалком сейму і т.ін. Діалог між українською “легальною опозицією” та польськими урядовими колами мав вплив і на діяльність революційного підпілля. У другій половині 30-х років Крайова Екзекутива ОУН під керівництвом Л. Ребета припиняє бойові акції, проводить в основному ідейно-політичний вишкіл.

Отже, напередодні Другої світової війни склалися умови до потепління взаємовідносин між Варшавою і українським суспільством: більшість українського політикуму було готовим до нормалізації стосунків за умови, що польська влада мала б визнати українців як окрему спільноту з усіма правами, а також їх автономію на етнічних теренах. Однак ні уряд, ні польська громадськість не сприйняли ініціатив українських партій – антиукраїнська упередженість та непоступливість офіційної Варшави взяли гору.

Однак польська сторона і не прагнула виконати свої обіцянки. Весь хід наступних подій засвідчив: польські шовіністичні кола зайняли непримиренну позицію щодо українців, що значною мірою визначало урядову політику. Протиріччя в таборі санації, що намітилися у першій половині 30-х років, особливо виразно проявились після смерті фактичного диктатора держави Ю. Пілсудського [18]. У 1935 – 1937 рр. в національній політиці паралельно розвивались три напрямки. Перший з них, репрезентований Едвардом Ридз-Сміглою, військовим міністром Тадеушем Каспжицьким та вищим генералітетом, активізував діяльність по “зміцненню польськості” на Сході Польщі [19]. Прихильники ліберальних методів на чолі з прем’єр-міністром Б. Славеком започаткували в травні-червні 1935 р. політику нормалізації польсько-українських стосунків. Одночасно з цими двома напрямками на Волині продовжував реалізовуватися політичний експеримент, що проводився з 1930 р. воєводою Г. Юзєвським [20].

Реалізація політичного експерименту воєводою Г. Юзєвським на Волині досягла свого апогею в першій половині 1935 р. Його метою була державна асиміляція українців і найтісніше поєднання цього регіону з Польщею. В умовах абсолютної переваги українського населення така політика, на думку Г. Юзєвського, була єдиним засобом утримання

цих земель від сепаратистських тенденцій [21]. Все це мало робитися для того, щоб відгородити Волинь “сокальським кордоном” від впливів націоналістичної Галичини. Особливо активно тодішнього воєводу підтримувало проурядове Волинське Українське Об’єднання.

Воєвода Г. Юзевський, який був автором “Волинської програми”, став свідком, як “волинський експеримент” терпить крах. Хотів цього чи ні його автор, але наслідки стали протилежними очікуваному результату. У 30-ті роки значно зросла національна свідомість українців Волині. Все більшу активність тут почала проявляти Організація Українських Націоналістів. Відтак все частіше лунали тут заклики “рятувати польськість на Волині”. Заснований противниками Г. Юзевського у січні 1937 р. тижневик “Кур’єр волинський” започаткував гострі нападки на воєводу. У Варшаву посипалися доноси на Г. Юзевського. В одному з них колишній президент Луцька, підполковник М. Венжик у грудні 1936 р. скаржився міністрові військових справ: “На основі власних спостережень, а також опінії працівників суду, прокуратури, війська, організації “Стшельци”, Союзу землян і багатьох громадян я глибоко переконаний, що політика воєводи Г. Юзевського роз’єднує польське суспільство, зовсім ігнорує потреби євреїв і догоджає українцям. Поляки зневажені, а гасло “Ріж ляхів” стає на Волині все популярнішим. Воєвода не володіє ситуацією і навіть не орієнтується у теренах, які внаслідок його помилкової політики щораз більше стають ворожими і чужими Польщі” [22].

Незадоволення поляків політикою Г. Юзевського найпослідовніше виклав галицький поміщик С. Красіцький у брошурі “Політика воєводи Юзевського на Волині у світлі цифр і фактів”, виданій у Стратені в 1937 р. Не сприймаючи “волинського експерименту”, автор піддав необґрунтованій критиці політику воєводи, спрямовану на польсько-українське порозуміння на Волині. А тому він пропонував тодішньому маршалові Польщі Є. Ридз-Смігли негайно усунути Юзевського із займаної посади і рекомендував “на Волині нічого не робити, а лише полонізувати, полонізувати і ще раз полонізувати” [23].

Внаслідок поданого командуючим округом генералом Смравінським рапорту міністерству військових справ волинський воєвода у квітні 1938 р. був звільнений із займаної посади. На його місце поставили нового і останнього волинського воєводу А. Гавке-Новака. З його ініціативи розроблено і в лютому 1939 р. затверджено Міністерством внутрішніх справ нову “Політичну програму державної політики Польщі на Волині”, яка була спрямована на подальшу полонізацію і колонізацію краю. Вона була таємною і до ознайомлення з нею допускалися лише поляки – працівники державної адміністрації, керівники польських громадських організацій, послі і сенатори. Ця програма надавала польській культурі не лише перевагу над українською, а й виключність. Терміни “українець”, “український” потрапляли під заборону. На думку творців програми це повинно було, в кінцевому результаті, призвести до повної асиміляції українців.

Отже, протягом усього міжвоєнного двадцятиріччя польські офіційні кола проводили на Волині, як і у Східній Галичині, шовіністичну політику – полонізацію культурно-освітнього життя та окатоличення українського населення. Незважаючи на особливу політику Г. Юзевського, цей курс не міняв суті. Така політика сприяла наростанню національно-визвольного руху та конфронтації між польськими властями і українськими політичними силами [24].

Ставлення польської окупаційної влади до українців напередодні Другої світової війни характеризуються словами президента Львова С. Островського: “Не можемо україн-

ців виселити, як це зробили Совіти, масами переносючи українців на Сибір, зате ми схильні допомогти їм здобути власну державу, але за Дніпром” [25].

30-ті роки XX ст. характеризуються посиленням фашизму й тоталітаризму в політичному житті Європи загалом і Польщі зокрема. Мілітаризація суспільства, наступ на демократичні інститути, нав’язування фашистської ідеології боляче вдарили по західноукраїнській і польській суспільності. Становище українців у Польській державі ускладнювалось національним гнобленням. За таких обставин центристські та лівоцентристські сили намагалися створити єдиний антифашистський фронт за участю української і польської інтелігенції, яскравим проявом якого був Антифашистський конгрес працівників культури у Львові 16 – 17 травня 1936 р. [26].

Отже, з написаного вище можна зробити висновок: на шляху українсько-польського порозуміння довелося долати чимало труднощів, серед яких були взаємні національні упередження та багатовікові стереотипи, поширені серед громадськості. Спроби етнополітичного порозуміння не дали належних результатів. Головний акцент польської політики в українському питанні був направлений у бік повної державної і національної асиміляції українців. Тому українська нація у складі Другої Речі Посполитої не тільки не мала перспективи росту, а й перспективи свого збереження.

1. Винниченко І. Україна 1920 – 1980 рр.: депортації, заслання, вислання. – К.: Рада, 1994. – 126 с. 2. Гаврилів І. Питання відновлення державності України в діяльності західноукраїнських політичних сил у 1921 – 1991 рр. // Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. – 2002. – № 451. – С. 35 – 42. 3. Зашкільняк Л. Спроби українсько-польського порозуміння в міжвоєнній Польщі: Сподівання і реалії // Українсько-польські відносини в Галичині у XX ст.: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (21 – 22 листопада 1996р.). – Івано-Франківськ: Плай, 1997. – С. 156 – 160. 4. Киричук Ю. Нариси з історії українського національно-визвольного руху 40 – 50 років XX століття. – Львів, 2000. – 304 с. 5. Красівський О. Галичина у першій чверті XX ст. – 2000. – 304 с. 6. Кузутяк М. Галичина: Сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (XIX ст. – 1939). – Івано-Франківськ. – 1993. – 200 с. 7. Кентій А. Нариси історії Організації Українських Націоналістів (1929 – 1941 рр.). – К., 1998. – 200 с. 8. Гунчак Т. Україна: перша половина XX століття: Нариси політичної історії. – К.: Либідь, 1993. – 288 с. 9. Гетьманчук М. Українське питання в радянсько-польських відносинах 1920 – 1939 рр. – Львів, 1998. – 428 с. 10. Зашкільняк Л., Крикун М. Історія Польщі. – Львів, 2002. – 752 с. 11. Кучерена М. Національна політика Другої Речі Посполитої щодо українців (1919 – 1939) // Українсько-польські відносини в Галичині у XX ст.: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (21 – 22 листопада 1996 р.). – Івано-Франківськ: Плай, 1997. – С. 250 – 253. 12. Зашкільняк Л. Спроби українсько-польського порозуміння в міжвоєнній Польщі: Сподівання і реалії. – С. 159. 13. Сурма. – 1931. – № 2. – С. 13. 14. Розбудова нації. – 1930. – № 11 – 12. – С. 293. 15. Чоповський М. Голгофа Західної України: Злочинна діяльність окупаційних режимів проти населення західноукраїнських земель та його боротьба за волю і незалежність (1920 – 1953 рр.). – Львів, 1996. – С. 27. 16. Гаврилів І., Пилипів І. Спроби нормалізації українсько-польських відносин у 30-х роках // Українсько-польські відносини в Галичині у XX ст.: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (21 – 22 листопада 1996 р.). – Івано-Франківськ: Плай, 1997. – С. 217. 17. Там само. 18. Miedzinski B. Wczoraj, dris, jutro. – Warszawa, 1938. – S. 318. 19. Torzecki R. Kwestia ukraińska w polityce // Rzeszy 1933 – 1945. – Warszawa: Książka i Wiedza, 1972. – S. 233. 20. Комар В. Національна

політика Польщі на західноукраїнських землях напередодні Другої світової війни // Акція "Вісла" в контексті українсько-польських відносин ХХ ст.: Матеріали науково-практичної конференції, присвяченій 50-літтю проведення акції "Вісла" (19 квітня 1997 р.). – Івано-Франківськ, 1999. – С. 22. 21. Кучерена М. Національна політика Другої Речі Посполитої щодо українців (1919 – 1939). – С. 250 – 253. 22. Кучерена М. Національна політика Другої Речі Посполитої щодо українців (1919 – 1939) // Україна-Польща: Важкі питання : Матеріали II Міжнародного семінару істориків "Українсько-польські відносини в 1918 – 1947 рр.", Варшава 22 – 24 травня 1997 р. / Світовий Союз Армії Крайової: Об'єднання українців у Польщі.-Варшава, 1998. – С. 25. 23. Krasicki S. Polityka woiewody Jozewskiego na Wolyniu w swietle cyfr i faktow. – Stratyn, 1937. – S. 101. 24. Кучерена М. Національна політика Польщі щодо українців напередодні Другої світової війни // Науковий вісник Волинського національного університету ім.Лесі Українки. – Вип. 11. – Луцьк, 2001. – С. 27 – 34. 25. Гаврилів І., Пилипів І. Спроби нормалізації українсько-польських відносин у 30-х роках. – С. 217. 26. Храбатин Н. Антифашистський конгрес українських та польських працівників культури: Історіографія // Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ ст.: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (21 – 22 листопада 1996 р.). – Івано-Франківськ.: Плай, 1997. – С. 227.

М.П. Гетьманчук

БОРОТЬБА КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ В КОНТЕКСТІ РАДЯНСЬКО-ПОЛЬСЬКИХ ВІДНОСИН (1938 – БЕРЕЗЕНЬ 1939 рр.)

Досліджується українське питання в радянсько-польських відносинах напередодні Другої світової війни. Показано вплив боротьби Карпатської України за незалежність на зовнішню політику Радянського Союзу і Польщі. З'ясовано роль політики нацистської Німеччини в українському питанні та її вплив на радянсько-польські відносини досліджуваного періоду.

The Ukrainian question of Soviet-Polish contacts before the second World War is investigated. The influence of the struggle for independence of the Carpathian Ukraine upon the foreign policy of the Soviet Union and Poland is shown. The role of the police of nazi Germany in the Ukrainian factor and its influence upon the Soviet-Polish relations during the period under study is determined.

Наприкінці 30-х років ХХ ст. докорінно змінилося становище західноукраїнських земель, окупованих після Першої світової війни Польщею, Румунією і Чехословаччиною. Версальська система повоєнного устрою Європи не витримала випробування часом, а закладені в ній протиріччя привели до назрівання нового світового конфлікту. Українське питання, залишаючись актуальним з початку 20-х років, стало у цей період предметом спекуляцій урядів ряду європейських держав і спричинило повні драматизму події у житті українського народу. Як і під час Першої світової війни, західноукраїнські землі стали ареною кровопролитних битв, а закарпатські та галицькі українці першими їх жертвами. Невипадково процес дослідження українського питання в контексті європейської політики часів другої світової війни історики розпочинають не із Західної України, і не з вересня 1939 р., а з утворення автономної Карпатської України у 1938 р. [1, с. 37 – 38].